

фінансової неспроможності на будь-якій стадії життєвого циклу та може призвести до передчасної ліквідації господарюючого суб'єкта, якщо не будуть реалізовані відповідні антикризові заходи, покликані вирішити пріоритетні фінансові проблеми.

Дієвим інструментом попередження та подолання негативних наслідків фінансової кризи є оптимізація фінансової архітектури підприємства, що передбачає пристосування структурних характеристик підприємства, таких як організаційно-правова форма, структура власності, структура капіталу та система корпоративного управління до вимог зовнішнього середовища з метою досягнення фінансових цілей функціонування на кожній окремій стадії життєвого циклу підприємства. Тому перспективою подальших досліджень в даній сфері можна вважати розробку механізму оптимізації фінансової архітектури підприємства з урахуванням виду фінансової кризи та стадії життєвого циклу суб'єкта господарювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : Навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
2. Бланк І. О. Управління фінансами підприємства : Підручник / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 780 с.
3. Нестеренко Ю. В. Жизненный цикл фирмы как фактор реализации ее финансовой политики / [Электрон-

ный ресурс] / Ю. В. Нестеренко // Экономический журнал. – 2011. – № 3(23). – Режим доступа : http://economicarggu.ru/2011_3/nesterenko.pdf

4. Романишин М. І. Фінансові кризи та кризові явища як загроза економічній стабільності підприємств / М. І. Романишин // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2010. – № 682. – С. 123 – 130.
5. Коваленко О. В. Концепція життєвого циклу підприємства та кризові фактори / [Електронний ресурс] / О. В. Коваленко // Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_1/2010/01/100104.pdf
6. Копчак Ю. С. Оцінка та прогнозування неплатоспроможності підприємств : автореф. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю. С. Копчак. – Хмельницький, 2005. – 17 с.
7. Прохорова Ю. В. Антикризове фінансове управління підприємством: автореф. на здобуття наук. ступеню канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Ю. В. Прохорова. – К., 2008. – 20 с.
8. Механізм управління фінансами підприємств в умовах трансформації економіки : монографія / І. А. Ломачинська. – Одеса : Астропринт, 2011. – 280 с.
9. Рибак С. О. Таксономія дефініцій фінансової сфери / С. О. Рибак, Л. Л. Лабезник // Економічна теорія. – 2007. – № 2 – С. 34 – 45.
10. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : Навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Прутуляк, Н. Ю. Невмержицька. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 552 с.
11. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посібник / М. М. Бердар. – К. : Центр уч. літ-ри, 2010. – 352 с.

УДК 330.1

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ДЖЕРЕЛА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА

ВЕРЕТЕННИКОВА Г. Б.

УДК 330.1

Веретенникова Г. Б. Дослідження зовнішнього середовища як джерела загроз економічній безпеці підприємства

У статті визначено найбільш впливових учасників ринку, діяльність яких обумовлює рівень економічної безпеки підприємства. Наведено основні загрози, що виникають у процесі взаємовідносин підприємства з конкурентами, постачальниками, споживачами, фінансовими та державними структурами. Надано методичні рекомендації щодо визначення інтегрального показника, який характеризує рівень економічної безпеки підприємства з боку його зовнішнього середовища.

Ключові слова: оцінка економічної безпеки підприємства, зовнішнє середовище підприємства, загрози з боку конкурентів, постачальників, споживачів, фінансових і державних структур.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 6.

Веретенникова Ганна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, організації та планування діяльності підприємств, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

УДК 330.1

Веретенникова А. Б. Исследование внешней среды как источника угроз экономической безопасности предприятия

В статье определены наиболее влиятельные участники рынка, деятельность которых определяет уровень экономической безопасности предприятия. Приведены основные угрозы, возникающие в процессе взаимоотношений предприятия с конкурентами, поставщиками, потребителями, финансовыми и государственными структурами. Представлены методические рекомендации по определению интегрального показателя, характеризующего уровень экономической безопасности предприятия со стороны его внешней среды.

Ключевые слова: оценка экономической безопасности предприятия, внешняя среда предприятия, угрозы со стороны конкурентов, поставщиков, потребителей, финансовых и государственных структур.

Табл.: 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 6.

Веретенникова Анна Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, организации и планирования деятельности предприятий, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

UDC 330.1

Veretennikova A. B. Research of the Environment as a Source of Threats to the Enterprise's Economic Security

The most influential market participants are defined in the article. It's activity determines the level of enterprise's economic security. The main threats that arise in the relationship business with competitors, suppliers, customers, financial and governmental agencies are examined. The author presents methodical recommendations on the definition of the integral indicator on the level of company economic security from its external environment.

Key words: estimation of company economic security, the external environment of the enterprise, the threat from competitors, suppliers, customers, financial and government agencies.

Tabl.: 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 6.

Veretennikova Anna B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics, Organization and Planning of the Enterprises Activities, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)
E-mail: a.veretennikova@mail.ru

На функціонування підприємства впливають зміни, що відбуваються як у зовнішньому, так і у внутрішньому його середовищі. Вони характеризуються нестабільністю динаміки і потребують швидкої адаптації підприємств, знання законів розвитку та виживання у ринкових умовах, урахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища. Все це по-новому ставить питання про управління підприємством як суб'єктом ринкових відносин, про його спроможність пристосовуватися до динамічних умов ринку. Тому такою важливою стає потреба в удосконаленні методичного забезпечення процесу управління економічною безпекою підприємства. Особливого значення набуває проблема дослідження його зовнішнього середовища, діяльність суб'єктів якого впливає на рівень економічної безпеки.

Дослідженню цієї теми присвячено велику кількість робіт таких вчених, як Андрощук Г. А., Крайнев П. П., Берлач А. І., Грунін О. А., Грунін С. О., Анчишкіна О. І., Внукова Н. М., Єремєєв М. В., Доронін А. І., Зеркалов Д. В., Коротков Е. М., Кузнецов О. О., Лошаков А., Орлов П. І., Духов В. Є. та інші.

У їхніх працях було розглянуто такі питання: поняття економічної безпеки підприємства та її складові, способи їх забезпечення, методологічні засади управління економічною безпекою підприємства та багато іншого. Існуючі методичні розробки з оцінки економічної безпеки підприємства достатньо складні та не є універсальними, що утруднює їх використання для суб'єктів господарювання різних напрямків діяльності за умов обмеженості інформації. Дослідженню та оцінці зовнішніх загроз, надійності суб'єктів зовнішньої діяльності взагалі приділено мало уваги у працях науковців. Це й обумовило вибір теми наукового дослідження.

Мета статті полягає у формуванні підходу до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища на основі системи показників, які комплексно характеризують взаємовідносини підприємства із його контрагентами.

Підприємство виступає активним суб'єктом ринкових відносин. При здійсненні матеріальних, фінансових, інформаційних, кадрових та інших зв'язків відбуваються обмін, споживання і переміщення сировини, матеріалів, комплектуючих машин, устаткування, інвестицій, технологій, грошових коштів та ін. Усі ці зв'язки та відносини виникають у конкретних політичних, соціальних, економічних, природно-кліматичних умовах, які склалися як у масштабах всієї країни, так і на рівні певного регіону. Саме конкретна ситуація в тому конкретному населеному пункті, регіоні, де діє підприємство, може істотно впливати на результативність господарської діяльності. Отже, проблематика визначення та управління загрозами як ризиків з метою зниження рівня безпеки підприємства достатньо активно досліджується в фаховій літературі. Усе це виступає опосередкованим свідченням її важливості та актуальності.

Класифікація загроз підприємства передбачає угруповання їх за такими критеріями [1 – 6] як місце виникнення, природа виникнення, ймовірність виникнення, наслідки, відношення до людської діяльності,

об'єкти посягань, можливість прогнозування, ймовірність настання, сфера виникнення.

Достатньо поширено підхід, який передбачає поділ небезпек на дві великі групи – зовнішні та внутрішні. Аналіз літературних джерел [1 – 6] свідчить про те, що автори більше уваги приділяють визначенню та оцінці внутрішнього середовища підприємства. Без сумніву, ефективне управління корпоративними ресурсами підприємства, яке передбачає залучення резервів, підвищення якісного та кількісного рівня використання ресурсів, сприятиме забезпеченню його економічної безпеки. Але в умовах високої конкуренції, швидкоплинності та нестабільності підприємницького середовища аналіз зовнішніх загроз є визначальним етапом у процесі управління економічною безпекою підприємства.

Науковці пропонують класифікувати зовнішні загрози за місцем їх утворення, хоча поділ за цим критерієм неоднозначний. Деякі [2, 5] вважають, що зовнішні загрози діляться на загрози мікросередовища та макросередовища, головною відмінністю виступає можливість зворотного впливу підприємства на суб'єкт загрози та прямого уникнення від самої загрози. Інші науковці [1, 3, 4, 6] зазначають, що величезну низку зовнішніх загроз можна поділяти відповідно до їх місця утворення: загрози, причиною яких є діяльність державних органів, загрози існування конкурентів, загрози роботи з споживачами, постачальниками, банками, інвесторами, а також об'єктивні загрози, які є наслідками природних явищ, загальноекономічного, соціального та політичного розвитку суспільства. Аналіз проведених досліджень щодо класифікації загроз за суб'єктами зовнішнього середовища свідчить, що попри різноманіття підходів це питання висвітлено в літературі не в повній мірі.

Аналіз літературних джерел [1 – 6] дозволив узагальнити та систематизувати загрози економічній безпеці підприємства за місцем виникнення таким чином.

Законодавча, регулююча та контролююча діяльність державних органів певною мірою може негативно впливати на результативність функціонування суб'єктів господарювання. Отже, основними загрозами з її боку автори виділяють зміни торгової політики іноземних держав [2, 4], коштовні законодавчі вимоги [2], прийняття нормативних актів, які мають протилежну силу [6], корупція та бюрократія з боку владних органів [4, 5], нестабільність і неоднозначність тлумачення податкової системи [3, 5, 6], зміни структури державних видатків [6], економічна невизначеність або нестабільність регулюючого законодавства [3, 5], державне втручання в економіку [4], зміни у міжнародних угодах і зобов'язаннях [5], протекціонізм іноземних і вітчизняних підприємств [5], зміни економічних санкцій міжнародних організацій та держав [5]. Наведений перелік загроз доцільно доповнити такими: націоналізація підприємств, зміна тарифів на використання певних видів ресурсів (енергетичні, водні, земельні).

Загрози з боку конкурентів на ринку для підприємства обумовлені методами ведення конкурентної боротьби (несумлінна та сумлінна конкуренція). До першої групи доцільно віднести пропонування на рин-

ку конкурентами товару, що є більш конкурентоспроможним за ціною, якістю, експлуатаційними характеристиками [2], поява нових конкурентів [2, 3, 5], поява товарів-субститутів [2, 3], удосконалення у технологічному процесі виробництва продукції [4, 5], ефективна політика конкурента з просування товару до споживача та інші. До методів сумлінної конкуренції, які використовують конкуренти, що, у свою чергу, є загрозою економічній безпеці підприємства, авторами [1 – 5] визначено шпигунство, підкуп робітників, обмеження доступу на ринок через зговір, інформаційні війни, гринмейл, вплив на психологічну атмосферу в колективі, шантаж, шахрайство. Наведений перелік загроз не є вичерпним, оскільки підвищення рівня конкурентної боротьби спонукає підприємства до розробки та пошуку нових технологій виживання на ринку.

З боку споживачів загрозами економічній безпеці підприємства науковці визначають такі: зміна потреб і смаків, зміна доходів і накопичень, зміна вимог щодо якості, банкрутство споживача (клієнта). Наведені загрози впливають на скорочення обсягів реалізації продукції, що, у свою чергу, призводить до зменшення отриманого грошового потоку, та негативно впливає на баланс витрат та доходів. Слід зазначити, що наведені загрози не є умисними. Інша група загроз [1, 3, 5, 6] характеризує навмисне намагання споживачів нанести шкоду діяльності підприємства. Серед них доцільно виділити фальсифікацію документів, несплату вчасно за товар, вплив на психологічну атмосферу в колективі.

До групи суб'єктів зовнішнього середовища, яка активна співпрацює з підприємствами, слід віднести постачальників і партнерів, діяльність яких обумовлює ритмічність та безперервність виробничого процесу, якість та своєчасність виготовлення продукції. Їх вплив на економічну безпеку підприємства є безпосереднім, тому дослідження загроз з їхнього боку повинно здійснюватись постійно. Слід зазначити, що конфлікт інтересів постачальників і підприємств-виробників переважно проявляється у питаннях ціни та якості. До загроз з боку постачальників науковці [1, 4, 5] відносять відмову від поставки, недотримання строків поставки, поставка неякісної, невідповідної продукції, підвищення ціни на продукцію, поставка непотрібних, додаткових товарів, банкрутство постачальника, змова з працівниками фірми-конкурента, фальсифікація документів, неможливість постачальника задовольнити попит на його товар.

Діяльність підприємства, пов'язана із процесами фінансування, обігу фінансових коштів, передбачає взаємодію підприємства з організаціями фінансової сфери, представником яких є банки. Основними загрозами науковці визначають підвищення банківського процента, зменшення грошової маси, несвоєчасні платежі за провиною банку, зміни кредитної політики (або її повна відсутність), зміни курсів валют, кардерство.

Слід зазначити, що недобросовісне ведення бізнесу, підкуп робітників, шантаж, шахрайство, фальсифікація документів, шпигунство мають місце у відносинах з усіма суб'єктами зовнішнього середовища.

Наведені суб'єкти зовнішнього середовища та загрози, джерелами яких вони є, призводять до таких наслідків: зміна кількості виробленої та проданої продукції, зміни витрат підприємства, що в подальшому призводить до зміни ціни на готову продукцію, змін збережень і накопичень, змін клієнтського складу, зміна нематеріальних ресурсів й іміджу, але насамкінець ведуть до зменшення прибутку підприємства. Характерною рисою зовнішніх загроз є їхня незалежність від діяльності підприємства, тому воно може тільки уникати їх та захищатись, бо саму причину появи підприємство не може нейтралізувати. Саме тому важливо вчасно визначити рівень економічної безпеки з боку зовнішнього середовища для подальшого аналізу та забезпечення сталого функціонування й розвитку підприємства.

Методи аналізу стану підприємства щодо зовнішніх суб'єктів умовно можна поділити на дві групи: методи стратегічного менеджменту та методи оцінки економічної безпеки. Дана класифікація обумовлена відсутністю чистих методик взаємозв'язку підприємства з економічними суб'єктами, а даний аналіз проводиться опосередковано у зазначених вище методиках через їхню спрямованість на визначення загального стану підприємства, а не взаємовпливу та взаємозалежності підприємства та інших суб'єктів економічної діяльності.

Серед переваг стратегічних методів, що потрібно врахувати для оцінки стану підприємства щодо зовнішніх загроз, слід зазначити використання статистичних даних, моніторингу галузі. Єдиний інтегральний показник та експертні оцінки є основою методів оцінки економічної безпеки підприємства.

Оцінка рівня стану підприємства на основі статистичних методів обробки інформації – дуже складний процес, оскільки більшість аспектів даної проблеми важко піддаються математичній нормалізації. Менше з тим, важність її вирішення для ефективного функціонування підприємства провокує застосування єдиного сукупного критерію, який доцільно враховувати на основі метода експертних оцінок.

Таким чином, проведене дослідження методів щодо оцінки економічної безпеки свідчить про їх різноманіття. Кожен із розглянутих підходів має певні переваги та недоліки. На нашу думку, у процесі подальшої розробки методичних рекомендацій щодо оцінки економічної безпеки підприємства необхідно приділити увагу формуванню її загального критерію на основі використання системи показників та їх порогових значень.

Формування системи показників, які всебічно характеризують зовнішню діяльність як об'єкт захисту економічної безпеки підприємства відносно суб'єктів зовнішнього середовища є одним з основних етапів визначення рівня економічної безпеки підприємства. Відносини підприємства з державними структурами характеризують такі показники: вартість державних замовлень, величина податкових відрахувань, обсяг державних пілг, величина сплачених хабарів виконавчим органам, представникам податкової інспекції, ревізійних органів, величина видатків на лобізм. Безпечність від-

носин з конкурентами доцільно оцінювати, враховуючи такі показники, як: імовірність досягнення стану лідера, темпи приросту ринкової частки, частка «свідомості», частка «голосу» (процент обійманого простору та часу торговою маркою у ЗМІ по відношенню до загальної кількості об'єму ЗМІ для даної галузі), частка НДДКР у загальному обсязі робіт. Здійснюючи моніторинг взаємовідносин зі споживачами, доцільно враховувати такі показники: схильність покупців до придбання товарів даного підприємства, величина незадоволеного попиту, рівень відповідності асортименту товарів потребам покупців, рівень відповідності якості товару потребам покупців, чутливість покупців до зміни ціни на товар, рівень фінансової стійкості та платоспроможності споживача, рівень ділової активності споживача. Небезпечність конкурентної сили постачальників доцільно оцінювати за допомогою таких показників: кількість претензій та його вартісне відбиття до постачальника, час між поставками, кількість пошкодженої продукції під час транспортування, імовірність нестачі, точність виконання транспортних операцій вчасно, рівень фінансової стійкості та платоспроможності постачальника, рівень ділової активності постачальника, рівень позитивних відгуків і рекламацій покупців. На характер взаємовідносин підприємства з фінансовими організаціями впливають показники величини банківського відсотку, рівня ділової активності, фінансової стійкості, платоспроможності та заборгованості підприємства.

Для визначення інтегрального показника, що характеризує рівень безпеки з боку зовнішнього середовища підприємства, найбільш доцільно використовувати показник за такою формулою:

$$R = \alpha_1 R_{gov} + \alpha_2 R_{com} + \alpha_3 R_{cus} + \alpha_4 R_{sup} + \alpha_5 R_b, \quad (1)$$

де R_{gov} , R_{com} , R_{cus} , R_{sup} , R_b – інтегральні показники взаємозв'язку підприємства з державними структурами, конкурентами, споживачами, постачальниками, фінансовими структурами відповідно;

α_1 , α_2 , α_3 , α_4 , α_5 – коефіцієнти значущості взаємозв'язку підприємства з державними структурами, конкурентами, споживачами, постачальниками, фінансовими структурами відповідно.

Результати проведення експертного опитування щодо значущості впливу кожного типу суб'єкта наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Складові інтегрального показника економічної діяльності підприємства та їх значущість

Часткові інтегральні показники ефективності	Значущість
Взаємодії з державними структурами	0,111
Взаємодії з конкурентами	0,293
Взаємодії з споживачами	0,28
Взаємодії з постачальниками	0,12
Взаємодії з фінансовими організаціями	0,196

На практиці математична частина розрахунку інтегральних показників підприємства як загалом, так і за

кожним видом, доцільно реалізовувати за допомогою прикладних статистичних програмних пакетів, що дозволяє мінімізувати його трудомісткість.

Таким чином, слід зазначити, що одним із напрямків підвищення обґрунтованості рішень щодо управління діяльністю підприємства є оцінка рівня його економічної безпеки. На наш погляд, можливість використання переважно комплексу кількісних показників обумовить об'єктивність отриманих розрахунків. Використання показників запропонованої системи дозволить оцінити рівень безпеки діяльності підприємства, який доцільно розглядати як критерій ефективності взаємовідносин підприємства з конкурентами, постачальниками, споживачами, фінансовими та державними структурами, що формує умови його стрімкого зростання.

Основними напрямками перспективних досліджень є подальше удосконалення процесу управління економічною безпекою підприємства з урахуванням запропонованих методичних рекомендацій з оцінювання зовнішньої (ринкової) складової економічної безпеки підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Кузнецов О. О.** Захист інформації та економічна безпека підприємства. Монографія / О. О. Кузнецов, С. П. Євсєєв, С. В. Кавун – Х.: Вид. ХНЕУ, 2008. – 360 с.
- Конкурентная диагностика фирмы: концепция, содержание, методы : монография / Л. С. Шевченко, В. И. Торкатиюк, Н. А. Кизим, А. Л. Шутенко – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 240 с.
- Афанасьєф М. В.** Економічна діагностика / М. В. Афанасьєф, Г. В. Білоконенко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 296 с.
- Гавва В. Н.** Оценка потенциала предприятия и отрасли / В. Н. Гавва. – Х.: Нац. аэрокосм. ун-т «Харьк. авиац. ин-т», 2004. – 287 с.
- Внукова Н. М.** Економічна оцінка ризику діяльності підприємств: проблеми теорії та практики : монографія / Н. М. Внукова, В. А. Смоляк – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 184 с.
- Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / За заг. ред. проф. А. Е. Воронкової. – 2-е вид., перероб. і доп. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 520 с.